

Шацька Зорина Ярославівна

кандидат економічних наук, доцент

Київський національний університет технологій та дизайну

Shatska Zoryna

PhD, Associate Professor

Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID: 0000-0003-1600-1481

Лесюта Наталія Юріївна

студентка магістратури

Київський національний університет технологій та дизайну

Lesiuta Nataliia

Master's Student of the

Kyiv National University of Technologies and Design

ORCID: 0000-0002-9633-2530

DOI: 10.25313/2520-2294-2022-10-8375

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF THE FOREIGN TRADE ACTIVITY OF DOMESTIC ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Анотація. Статтю присвячено дослідженню зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану. Проаналізовано й розвиток зовнішньоторговельної діяльності в Україні за 2007–2021 р.р. Визначено, що в середньому в Україні трималося негативне торговельне сальдо, яке супроводжувалось коливанням валютного курсу та низьким рівнем ВВП. Доведено, що одним із перспективних напрямів зовнішньої торгівлі є співпраця України з ЄС, частка експорту з яким складає 40%. Досліджена роль та визначено місце України на світовому аграрному ринку. Україна посідає п'яте місце у світі з експорту пшениці з часткою 10% та перше місце з експорту соняшнику, друге місце з експорту ячменю та третє місце з експорту кукурудзи. З'ясовано, що Україна є одним із ключових постачальників сільськогосподарської продукції, що зумовлено галузевою специфікацією нашої країни. В умовах воєнного стану процедура регулювання зовнішньоторговельної діяльності має певну специфіку, джерелом якої є обмеженість можливостей держави, як фінансових, так і фізичних, тому на сьогоднішній день країни світу мають спільно запобігти продовольчій кризі, яка може виникнути найближчим часом, і докласти всіх зусиль для припинення війни в Україні та відновлення миру. Проаналізовано перспективи розвитку українського експорту в умовах війни. Визначено, що вся світова спільнота спільними зусиллями допомагає українським компаніям здійснювати зовнішньоекономічну діяльність та надає свою підтримку конкретними діями. Доведено, що саме через стимулювання зовнішньоторговельної діяльності можна швидко відновити українську економіку, адже міжнародний бізнес стимулює приплив міжнародних інвестицій та інновацій, які допоможуть українському уряду підняти економіку. Наразі, експорт для України є однією з основних стратегій розвитку, адже ті вітчизняні підприємства, які тільки починають виходити на зовнішні ринки, мають низку різноманітних інструментів підтримки – від аналітики зовнішніх ринків та освітніх заходів до грантів від держави та донорських інституцій.

Ключові слова: зовнішньоторговельна діяльність, експорт, ВВП, ЄС, продовольчий ринок, сільськогосподарські підприємства, урядова підтримка.

Summary. The article is devoted to the study of foreign trade activities of domestic enterprises under martial law. The development of foreign trade activity in Ukraine for 2007–2021 was also analyzed. It was determined that on average Ukraine had a negative trade balance, which was accompanied by exchange rate fluctuations and a low level of GDP. It has been proven that one of the promising areas of foreign trade is Ukraine's cooperation with the EU, which accounts for 40% of exports. The role and place of Ukraine in the world agricultural market has been studied. Ukraine ranks fifth in the world in wheat exports with a share of 10% and first in sunflower exports, second in barley exports and third in corn exports. It was found that Ukraine is one of the key suppliers of agricultural products, which is determined by the industry specification of our country. Today, the countries of the world must jointly prevent a food crisis that may arise in the near future, and make every effort to end the war in Ukraine and restore peace. The prospects for the development of Ukrainian exports in wartime conditions are analyzed. It was determined that the entire world community, with joint efforts, helps Ukrainian companies to carry out foreign economic activities and provides its support through concrete actions. It has been proven that it is precisely through the stimulation of foreign trade that the Ukrainian economy can be quickly restored, because international business stimulates the influx of international investments and innovations that will help the Ukrainian government to raise the economy.

Key words: foreign trade activity, export, GDP, EU, food market, agricultural enterprises, government support.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні, яка почалась в лютому 2022 року назавжди змінила бачення не тільки українців, але й усього світу. Українська економіка зазнає руйнувань, які неможливо порівняти із жодною економічною кризою. Вітчизняний бізнес обвалився на 50%, і саме зовнішньоторговельна діяльність на сьогодні є чи не єдиним способом вийти з кризи для самих компаній, підтримати українську економіку та допомогти нашій державі у швидкій відбудові та відновленні. Саме тому проблема здійснення зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних підприємств у період воєнного стану є надзвичайно актуальною в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про вплив війни на українську зовнішньою торгівлю в цілому були висвітлені такими вітчизняними дослідниками як: Васуренко В. А. [1], Кравчук В. [2] Золковер А. О. [8] та іншими. Однак, питання здійснення зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану є новим, недостатньо вивченим і потребує низки досліджень та напрацювань.

Метою статті є оцінка зовнішньоторговельної діяльності України та формування умов для розвитку експорту українськими компаніями зі сторони уряду та міжнародної спільноти в умовах воєнного стану.

Серед основних цілей статті є:

- дослідити загальний стан та основні напрямки зовнішньоекономічної діяльності України до повномасштабної війни;
- визначити місце та роль України у світовому експорті сільськогосподарської продукції як ключового учасника міжнародного продовольчого ринку;
- визначити основні перспективи експорту українськими компаніями в умовах воєнного стану та за підтримки країн ЄС, а також скласти альтернативний план його відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значний вплив на динаміку зовнішньої торгівлі України здійснила пандемія COVID-19, яка сколихнула весь світ і змусила країни зупинити торгівлю та обмежити свою експортно-імпорتنу діяльність. Уряд країни робив усі можливі дії для того щоб відновити зовнішню торгівлю хоча б до рівня 2019 року, і основними з яких стала масова вакцинація населення [1; 2].

Дослідимо динаміку зовнішньої торгівлі України за останні п'ятнадцять років (див. рис. 1).

На основі аналізу рис. 1 видно, що протягом 2007–2021 рр. в Україні спостерігалось від'ємне сальдо торговельного балансу, що свідчить про те, перевагу імпорту на експортом в Україні. Даний показник демонструє неефективність заходів митно-тарифної політики нашої країни.

Визначимо частку українського експорту у ВВП країни за період 2007–2021 рр. (рис. 2).

Український експорт займав в середньому 34,5% за останні 11 років та є основою вітчизняної економіки, адже високий рівень експорту підвищує міцність національної валюти та створює позитивний інвестиційний клімат для розвитку бізнесу в Україні.

Одним із перспективних напрямків зовнішньої торгівлі є співпраця України з ЄС, як одного із ключових партнерів. За період створення зони вільної торгівлі з ЄС в Україні відбувся значний прогрес перетворення в динамічну, засновану на знаннях економіку і зумів впровадити нові правила, щоб впоратися з проблемами управління, пов'язаними із наступом валютної кризи та пандемії COVID-19. Станом на 2021 рік частка продукції ЄС у торгівлі з Україною складає приблизно 40% в експорті та імпорті, що визначає ЄС як ключового партнера нашої держави.

Найбільш розвиненими на сьогодні є зовнішньоекономічна співпраця між Україною та Китаєм. Китай зміцнив свої позиції в якості основного торгового партнера України. Згідно даних Державної статистичної служби України за 2020 рік Китай став першим імпортером в Україні і ведучим ринком українського експорту.

Також Україна працює на зміцненні своїх торговельних зв'язків з США, які входять в десятку партнерів України і відіграють чималу роль в експорті українських товарів. США для України

є одним із ключових імпортерів, на частку якого припадає близько 6% всього імпорту.

Формування зовнішньоторговельної політики в Україні не завжди йшло за планом. Так, протягом 2021 року років обсяг зовнішньої торгівлі збільшився. Однак тут були суттєві негативні моменти: ріст експорту відбувся на тлі зменшення внутрішнього споживання та реального ВВП.

Україна є одним із ключових постачальників сільськогосподарської продукції, що зумовлено галузевою специфікацією нашої країни. Експорт

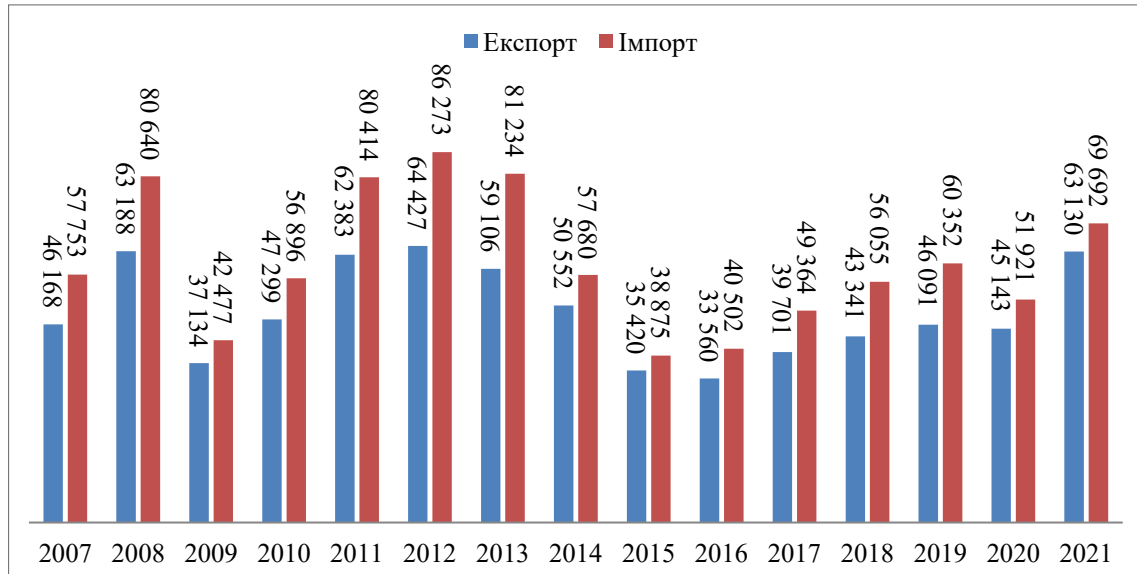

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі України за період 2007–2021 рр., млн. дол. США
Джерело: складено автором за [3]

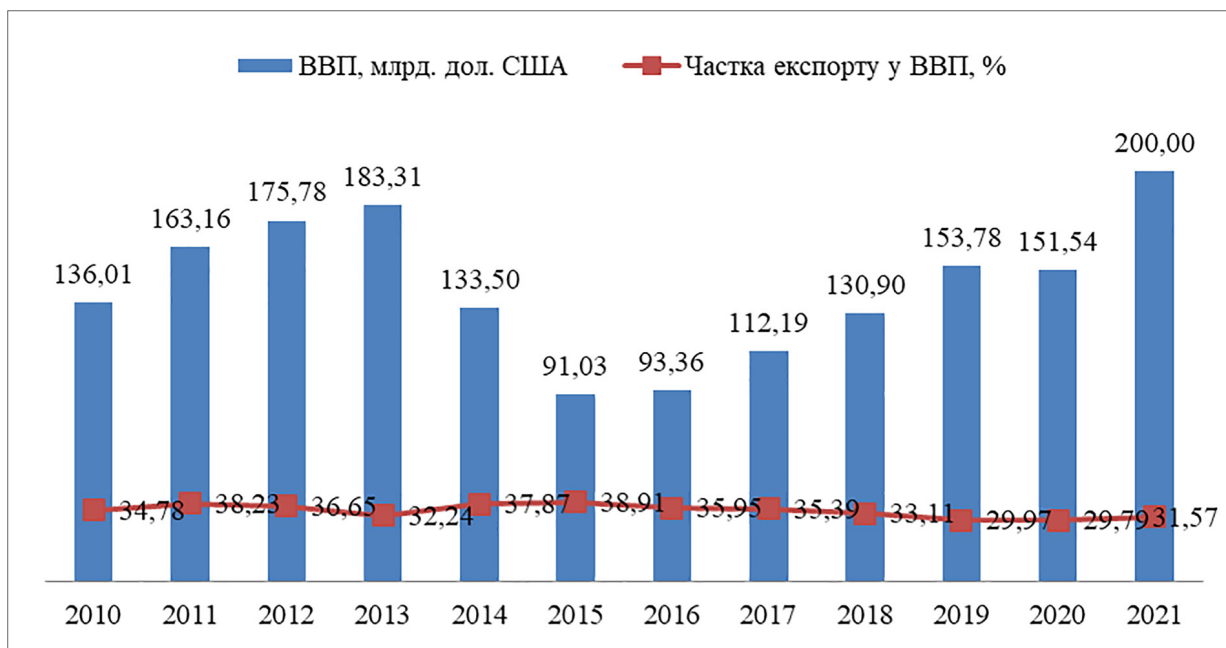

Рис. 2. Частка експорту у ВВП України за період 2007–2021 рр., млн. дол. США
Джерело: [3; 4]

українського продовольства зазнав значного зниження з початку військової агресії росії. Адже війна в Україні не лише негативно вплинула на вітчизняний експорт, але сколихнула світовий продовольчий ринок різким ростом цін та дефіцитом сільгосппродукції.

Частка України на світовому ринку сільськогосподарської продукції за 2021 рік представлена на рис. 3. Україна посідає п'яте місце у світі з експорту пшениці з часткою 10% та перше місце з експорту сояшнику, друге місце з експорту ячменю та третє місце з експорту кукурудзи. Визначимо частку України в світовому експорті пшениці та яч-

меню за 2021 рік, результати наведено на рис. 4 та 5 відповідно. Україна входить до першої десятки експортерів пшениці, адже її частка становить 10%. Перебої з експортом сільськогосподарської продукції з України внаслідок війни спричинили світову продовольчу кризу, що призвела до різкого подорожчання продуктів харчування у світі, зокрема хлібобулочних виробів та кормів для тварин.

Далі розглянемо частку України у світовому експорті ячменю (рис. 5).

Аналогічна ситуація з експортом ячменю: тут Україна займає 14% світового ринку, що становить велику частку світового експорту.

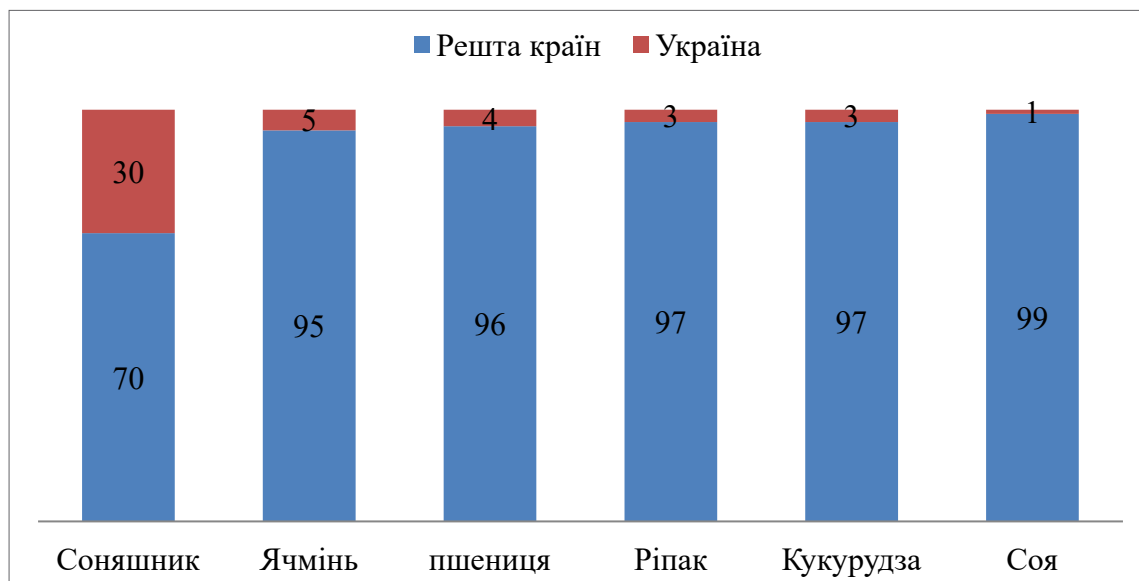

Рис. 3. Частка України у світовому виробництві окремих культур станом на 2021 р., %
Джерело: [5]

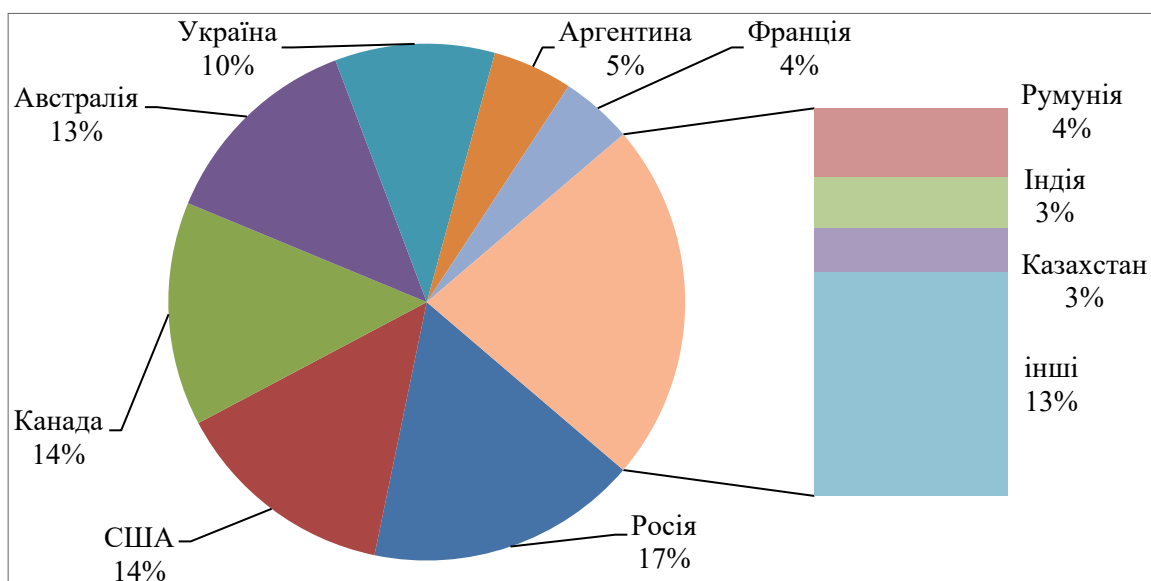

Рис. 4. Частка України в експорті пшениці станом на 2021 р., %
Джерело: [5]

Індекс цін на продовольство, який неухильно зростає з 2020 р., досяг історичного максимуму у лютому 2022 р., перевищивши 140 пунктів, що на 20% вище, ніж в 2020 році (рис. 6).

Ціни на кукурудзу лише за перший тиждень березня 2022 року зросли на 44% у річному вираженні, а на ріпакову та соняшникову олію (яка також торгується на історичних максимумах) — на 65% та 63% за даними ФАО. Ситуацію посилює зростання цін на енергоносії, що позначається на собівартості виробництва та логістиці: ціни на нафту та газ зросли протягом 2022 року майже вдвічі.

Зростання цін на продовольство, збої в ланцюгах постачань та затримки з доставкою найсильніше вдаряють по найбідніших верствах населення і сіють політичну нестабільність у всьому світі. Так, за даними ООН, 45 африканських та менш розвинених країн імпортують не менше третини споживаної ними пшениці з України; крім того, лише Україна забезпечує більше половини постачання пшениці Світовій продовольчій програмі, як найбільшій гуманітарній організації боротьби з голодом [7].

Зростання цін на зерно впливає на інші продовольчі ринки і, насамперед, на ціни на птицю

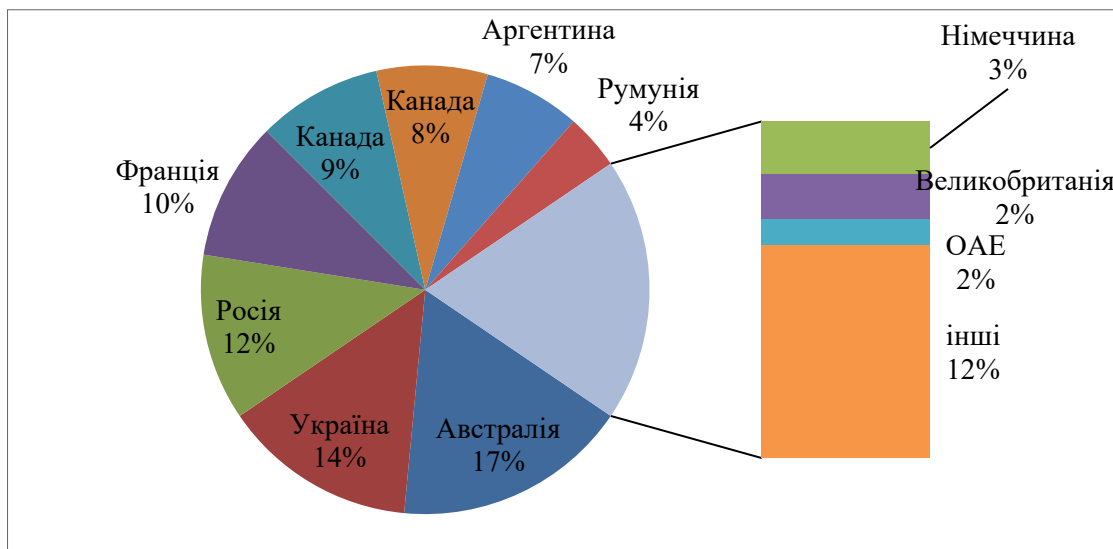

Рис. 5. Частка України в експорті ячменю станом на 2021 р., %

Джерело: [5]

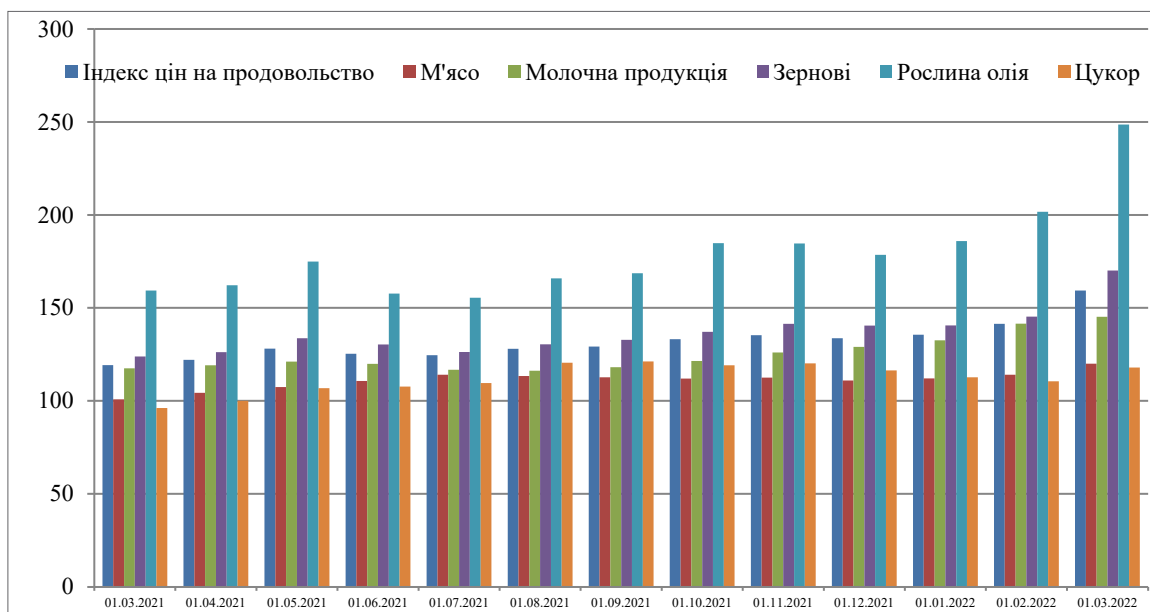

Рис. 6. Динаміка індексу цін на продовольство за категоріями товарів за період 2021–2022 рр., %

Джерело: [6]

та свинину, які залежать від вартості кормових культур таких як кукурудза та сояшник. Скорочення українського експорту цієї сільськогосподарської продукції призведе до довгострокового зростання цін на продукцію тваринництва. Таким чином, залежно від того, наскільки значним буде скорочення експорту, продукція тваринництва у 2026–2027 роках буде на 3–10% дорожче, ніж була до війни.

У ситуації, що склалася, світовим країнам, що істотно залежать від поставок української сільгосппродукції та добрив, слід не тільки вживати екстрені заходи щодо зміни імпортерів, а й розвивати власне виробництво на внутрішньому ринку. Світовим країнам слід тримати відкритими продовольчі та сільськогосподарські ринки та уникати необґрунтованих обмежень на експорт продукції, щоб не спровокувати подальшого підвищення цін.

В умовах війни українському уряду слід приділити увагу розвитку агропромислового комплексу країни та зосередитися на розробці ефективних урядових програм для стимулювання експорту та максимізувати державну підтримку сільськогосподарських виробників.

Основні дії зі сторони українського уряду в підтримці аграрного бізнесу на час війни в Україні представлено на рис. 7.

Вищезазначені заходи зі сторони українського уряду повинні сприяти подальшому розвитку аграрного бізнесу в Україні, допомогти вітчизняним сільськогосподарським підприємствам не зупинити обробку землі та виробництво сільськогосподарської продукції, уникнути утворення «кинутих» земель, що не обробляються. Урядом надаються гарантії, що у разі знищення посівних площ чи майна, сільськогосподарським підприємствам буде виплачена компенсація та повністю відновлене пошкоджене майно.

Також урядом України було знято акцизний збір на імпорт пального, що є теж немало важливим не тільки для сільськогосподарських підприємств, але й для всіх українських компаній-експортерів, адже від його вартості формується кінцева вартість продукції для споживачів. Ціни на дизельне паливо в Україні стабілізувалися на третій квартал 2022 року, що дало змогу налагодити поставки насіння та продовжити обробку землі українським фермерам.

Ще одним заходом щодо покращення діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств в умовах війни стало внесення в список критичного імпорту низку товарів, які до цього купувалися за кордоном. Крім цього урядом були скасовані в'їзні мита та ПДВ, які в сумі становили понад 26% вартості товару.

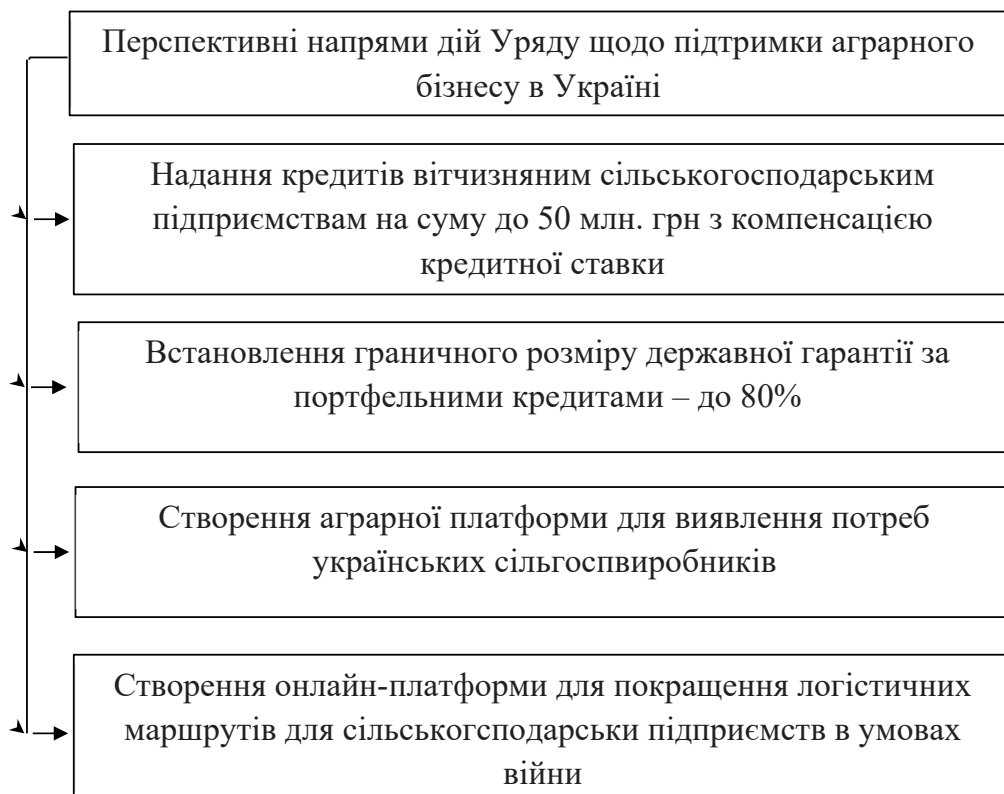

Рис. 7. Дії уряду з підтримки сільськогосподарських підприємств під час війни в Україні

Джерело: [10]

Рис. 8. План розвитку зовнішньоторговельної діяльності в Україні після закінчення війни

Джерело: розроблено автором

Не менш важливою є підтримка українських експортерів та імпортерів країнами ЄС. 12 травня 2022 року Європейська комісія представила свій план дій «Дороги солідарності» [11], щоб допомогти Україні експортувати свою сільськогосподарську продукцію в рамках реакції солідарності ЄС з Україною.

З серпня 2022 року Чорноморська зернова ініціатива [12] за посередництва ООН дозволила збільшити експорт зерна морськими маршрутами та домоглася відкриття порту в м. Одесі. За даними Міністерства сільського господарства України, загальний український експорт зернових, олійних культур та супутніх товарів у вересні 2022 року досяг 6,6 млн. тонн, підтверджуючі тенденцію до зростання після 4,3 млн. тонн у серпні, 2,8 млн. тонн у липні, 2,5 млн. тонн у червні, 2 млн. тонн у травні та 1,3 млн. тонн у квітні.

Дослідивши вплив війни на зовнішньоторговельну діяльність українських компаній, пропонуємо план розвитку з відновлення експорту після перемоги у війні, який можна застосувати для українських компаній (рис. 8).

Отже, війна завдає величезної шкоди економіці України, проте міста та підприємства потрібно відновлювати і основу їх відновлення має скласти розвиток зовнішньоторговельної діяльності, який ми пропонуємо розвивати за допомогою плану, який був наведений на рис. 8. Це ще раз доведе міцність і стійкість українського народу, який незважаючи на втрати, кожного дня працює задля досягнення спільного результату!

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Експорт для України, як і для будь-якої держави становить основу її економіки, і сьогодні як ніколи потрібно запровадити ефективні заходи щодо його розвитку та відновлення. Війна в Україні продовжує знищувати український бізнес, відкинувши розвиток економіки на десятки років назад. Проте підтримка як українського уряду, так і міжнародної спільноти дає надію щодо покращення ситуації в нашій країні. Впровадження плану розвитку зовнішньоторговельної діяльності в Україні допоможе вітчизняним підприємствам працювати в умовах війни та післявоєнному відновленні.

Література

1. Васюренко В. А. Сучасні підходи до дефініції «зовнішньоекономічна діяльність». Електронний журнал «Ефективна економіка». 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4902> (дата звернення: 29.10.2022).
2. Кравчук В. COVID-19 Pandemic and Its Immediate Impact On Ukrainian Economy. 2020. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/covid-19-pandemic-and-its-immediate-impact-on-ukrainian-economy/> (дата звернення: 29.10.2022).

3. Зовнішня торгівля України. 2021. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_u.pdf (дата звернення: 29.10.2022).
4. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$). Офіційний веб-сайт Світового банку. 2020. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=UA> (дата звернення: 29.10.2022).
5. FAOSTAT. Офіційний веб-сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. 2022. URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (дата звернення: 29.10.2022).
6. FAO Food Price Index. Офіційний веб-сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. 2022. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (дата звернення: 29.10.2022).
7. World Food Programme. Офіційний веб-сайт Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. 2022. URL: <https://ru.wfp.org/> (дата звернення: 30.10.2022).
8. Золковер А. О. Аналіз товарної структури експортних операцій України. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2017. № 8(8). С. 80–86. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15144537597045.pdf> (дата звернення: 30.10.2022).
9. Fertiliser prices continue to rise as Russia-Ukraine conflict goes on. Електронне видання «The National». 2022. URL: <https://www.thenationalnews.com/business/energy/2022/03/13/fertilizer-prices-continue-to-rise-amid-russia-ukraine-conflict/> (дата звернення: 30.10.2022).
10. Уряд затвердив зміни до надання фінансової державної підтримки аграріям під час посівної, — Міністр аграрної політики та продовольства України Роман Лещенко. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-zmini-do-nadannya-finansovoyi-derzhavnoyi-pidtrimki-agrariyam-pid-chas-posivnoyi-roman-leshchenko> (дата звернення: 30.10.2022).
11. Solidarity Lanes Action Plan. 2022. URL: https://transport.ec.europa.eu/news/european-commission-establish-solidarity-lanes-help-ukraine-export-agricultural-goods-2022-05-12_en (дата звернення: 30.10.2022).
12. Black Sea Grain Initiative. 2022. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative> (дата звернення: 30.10.2022).

References

1. Vasiurenko V. A. Suchasni pidkhody do definitsii «zovnishnoekonomichna diialnist». Elektronnyi zhurnal «Efektivna ekonomika». 2016. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4902> (дата звернення: 29.10.2022).
2. Kravchuk V. COVID-19 Pandemic and Its Immediate Impact On Ukrainian Economy. 2020. URL: <https://rpr.org.ua/en/news/covid-19-pandemic-and-its-immediate-impact-on-ukrainian-economy/> (дата звернення: 29.10.2022).
3. Zovnishnia torhivlia Ukrainy. 2021. Ofitsiyni veb-sait Natsionalnoho banku Ukrainy. URL: https://bank.gov.ua/files/ES/Tov_u.pdf (дата звернення: 29.10.2022).
4. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$). Ofitsiyni veb-sait Svitovoho banku. 2020. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=UA> (дата звернення: 29.10.2022).
5. FAOSTAT. Ofitsiyni veb-sait Prodovolchoi ta silskohospodarskoi orhanizatsii OON. 2022. URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (дата звернення: 29.10.2022).
6. FAO Food Price Index. Ofitsiyni veb-sait Prodovolchoi ta silskohospodarskoi orhanizatsii OON. 2022. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (дата звернення: 29.10.2022).
7. World Food Programme. Ofitsiyni veb-sait Prodovolchoi ta silskohospodarskoi orhanizatsii OON. 2022. URL: <https://ru.wfp.org/> (дата звернення: 30.10.2022).
8. Zolkover A. O. Analiz tovarnoi struktury eksportnykh operatsii Ukrainy. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekonomichni nauky». 2017. № 8(8). S. 80–86. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15144537597045.pdf> (дата звернення: 30.10.2022).
9. Fertiliser prices continue to rise as Russia-Ukraine conflict goes on. Elektronne vydannia «The National». 2022. URL: <https://www.thenationalnews.com/business/energy/2022/03/13/fertilizer-prices-continue-to-rise-amid-russia-ukraine-conflict/> (дата звернення: 30.10.2022).
10. Uriad zatverdyv zminy do nadannia finansovoi derzhavnoi pidtrymky ahrariiam pid chas posivnoi, — Ministr ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy Roman Leshchenko. Yedyni veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-zmini-do-nadannya-finansovoyi-derzhavnoyi-pidtrimki-agrariyam-pid-chas-posivnoyi-roman-leshchenko> (дата звернення: 30.10.2022).
11. Solidarity Lanes Action Plan. 2022. URL: https://transport.ec.europa.eu/news/european-commission-establish-solidarity-lanes-help-ukraine-export-agricultural-goods-2022-05-12_en (дата звернення: 30.10.2022).
12. Black Sea Grain Initiative. 2022. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative> (дата звернення: 30.10.2022).